

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

SERES ATTILA

A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra
1979–1990 között

JÁNK ISTVÁN

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon
innen és túl

KUCSERA BENCE – VARGA-PÉTERFI PETRA

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép-
és Kelet-Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

HORECZKI RÉKA

A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke
megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban

BALI JÁNOS

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2024/ 1. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bakk Miklós, Bali János, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán,
Nagy Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc,
Rácz Szilárd, Salamin Géza, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc,
Szoták Szilvia, Tóth Géza, Török Ibolya, Tózsér Anett

Felelős szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2024, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK	6
Seres Attila A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra 1979–1990 között	6
Jánk István Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon innen és túl	43
Kucsera Bence – Varga-Péterfi Petra Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet- Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat	60
Horeczki Réka A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban	75
Bali János Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben	87
ABSZTRAKTOK	100

Jánk István

Magyarságkutató Intézet, Nyelvtervezési Kutatóközpont

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvű közösségekben határon innen és túl

Kárpát-haza Szemle, 2024 (1), pp. 43–59., 101.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2024.1.02

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvű közösségekben határon innen és túl

A tanulmány elsődlegesen a magyar nyelvű közösség nyelvi helyzetére fókuszál kiemelt jelentőséget tulajdonítva a kisebbségi helyzetben élő nagyjából 3 milliós lélekszámú magyarság nyelvi és nyelvpolitikai helyzetére. Ennek oka, hogy a magyar identitás megőrzése a határon túli magyarság számára egybeesik a magyar anyanyelv megőrzésével, amelynek kapcsán azonban több nyelvpolitikai és nyelvtervezési probléma is felmerül. Az egyik legfontosabb ezek közül a magyar nyelv, azon belül pedig az egyes nyelvjárások nyelvpolitikai szerepe, státusza, valamint a hozzájuk kapcsolódó nyelvi attitűdök.

Kulcsszavak: kisváros, Kárpát-medence, urbanizáció

Linguistic and Language Policy Situation in the Hungarian Language Community Within and Beyond the Borders

The current article focuses on the linguistic situation of Hungarians in minority situations and interprets various language policy issues primarily in the context of the Hungarian-speaking community. The status of the Hungarian language, especially in neighbouring countries and in relation to dialects, is a matter of great concern. The study has two main goals. The first one is to provide an up-to-date overview of the language policy issues concerning the Hungarian language. The second one is to describe the language policy role of dialects and the related attitudes from the perspective of the entire Hungarian language community, addressing macro-, meso-, and micro-level language planning possibilities. Given the fact that the preservation of Hungarian identity is often equivalent to the preservation of non-standard language varieties, several language policy and language planning issues arise in relation to this.

JÁNK ISTVÁN

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon innen és túl

1. Bevezetés

Annak ellenére, hogy nagy szükség lenne rá, ma Magyarországon nincs sem explicit nyelvpolitika, sem pedig a nyelvi helyzet pozitív irányú megváltoztatására irányuló nyelvstratégia. Ezzel szemben a környező országokban van nyelvpolitika, történik nyelvi tervezés, s különböző nyelvtörvények szabályozzák a nyelvi kérdéseket, többek között a magyar kisebbség ügyeit.

Ma Magyarországon és a határon túli magyarlakta területeken a legtöbb magyar nyelvhasználó tisztában van a magyar történelem egyik legnagyobb traumájával, a – gyakran „békediktátumnak” nevezett – trianoni békeszerződés jelentőségével. Az első világháborút követően az Osztrák–Magyar Monarchia elbukott, ami egyrészt az ellentétes nagyhatalmi érdekeknek, másrészt a térségben felerősödő nacionalizmusnak volt köszönhető. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként az első világháborúban vesztes Magyarország (mint az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállama) és a háborúban győztes antant szövetségesek (pl. Nagy-Britannia, Franciaország, Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) között létrejött a békeszerződés, melyet 1920. június 4-én írtak alá a felek. A trianoni szerződés

nyomán új államhatárok és multinacionális államok jöttek létre részben a nagyhatalmak, részben a háború következtében felerősödő, kialakulóban lévő kisállamok érdekeinek megfelelően. A határok kijelölése nem a természetes etnikai határok figyelembe vételével történt. Több esetében a határok meghúzása a pillanatnyi politikai alkuk és érdekek alapján valósult meg. Ezzel együtt egységes tömbben élő magyarok által lakott területeket is elcsatoltak. Vagyis teljes magyar családok, települések, régiók váltak egyik napról a másikra más ország állampolgáraivá, nagyjából 3–3,3 millió magyar rekedt az új magyar államhatáron kívül, ami a jelenlegi magyarországi lakosság nagyjából egyharmada (vö. ROMSICS 2003). A legutóbbi népszámlálási adatok alapján lélekszámuk 1,9–2,5 millió közé tehető¹, azzal a nem elhanyagolható megjegyzéssel, hogy ez a szám folyamatosan csökken. Tehát a határon túli magyarság és nyelve veszélyeztetettek, még azokban az országokban is, ahol a nyelvpolitika alapvetően kedvezően viszonyul a kisebbségi csoportokhoz és nyelvi jogaik gyakorlásához, ez pedig annak ellenére is így van, hogy a

¹ A legutóbbi népszámlálási adatok alapján a határon túli magyarság lélekszáma összesen kb. 1.9 millió fő. Azonban tudjuk, hogy ez a szám alacsonyabb, mint amennyi magyar él a határon túl, ugyanis sokan nem vállalják fel magyarságukat, mivel tartanak a negatív következményektől.

nemzetközi egyezmények kifejezetten támogatják a kisebbségeket és nyelvüket.

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* (*European Charter for Regional or Minority Language*), valamint a *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény* (*Framework Convention for the Protection of National Minorities*) deklarálják a különböző kisebbségi jogokat és eredendően támogatják a kisebbségi helyzetben lévőket. Az említett egyezmények mindegyikét ratifikálták azokban az országokban, ahol határon túli magyarok élnek, azonban az, hogy ezek milyen mértékben valósulnak meg, vagy sem, már más lapra tartozik. A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját* ellenőrző szakértői bizottság például arra a következtetésre jutott, hogy az egyes országok (pl. Szlovákia, Románia vagy Ukrajna) helyi nyelvtörvényei nem felelnek meg a Chartában foglaltaknak (FIALA-BUTORA, 2018; KONTRA, 2021). Ezzel együtt a magyar nyelv minden Magyarországgal szomszédos országban alárendelt szerepet tölt be, és jogilag nincs garantálva, hogy a magyar nyelvnek az államnyelvhez hasonló funkciói legyenek, még regionális szinten sem.

A helyzet súlyosságát tovább fokozza, hogy a fentiekkel párhuzamosan a magyar nyelvközösségben megfigyelhető egy erőteljes nyelvi stigmatizációs folyamat is, amely elsősorban a nem standard nyelvváltozatokat és nyelvi formákat érinti. Így a Magyarországgal szomszédos területeken élő magyarok duplán hátrányos helyzetbe kerülhetnek. Egyfelől az anyanyelvük miatt, ami eltér az államnyelvtől. Másfelől az anyanyelvük általuk beszélt változata miatt, ami eltér a standard nyelvváltozattól. Márpedig a magyar mint kisebbségi nyelv szinte minden esetben a standardtól eltérő nyelvjárást jelent Magyarország határain kívül. Vagyis a kisebbségi helyzetben lévő magyar beszélőknek nemcsak az adott ország gyakran asszimilációs nyelvpolitikájával és nyelvtörvényeivel kell szembenézniük, hanem – s ezzel a magyarországi magyaroknak is – saját nyelvi közösségük kirekesztő hozzáállásával és előítéleteivel is. Emiatt a nyelvcseré, valamint a nyelv- és identitásvesztés folyamata egyre nagyobb mértékben sújtja a kisebbségi helyzetben lévő magyarokat.

A határon túli magyar lakosság alatt főként a mai Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország és Szlovénia területén élő magyarokat

értjük. Országok szerint, a legfrissebb hivatalos helyi népszámlálási adatok alapján kerekítve a következő arányban oszlik meg a határon túli magyar lakosság (zárójelben az az év, amelyikben az adott ország legutóbbi népszámlálására sor került)²: Romániában 1.002.151 fő (2021), Szlovákiában 456.500 fő (2021), Szerbiában 184.442 fő (2022), Ukrajnában 151.000 fő (2001), Ausztriában 95.000 fő (2021), Horvátországban 10.315 fő (2021), Szlovéniában 6500 fő (2011). Ezek a számok azonban folyamatosan csökkennek – minimum az egyharmadával, de egyes népességbecslések alapján akár a felével is –, azaz a határon túli magyarság és nyelve egyre nagyobb veszélyben van (vö. *Kárpát-haza Statisztika* Kárpát-medencei magyarság 2011–2051 népesség-előreszámításával³). Igaz ez még az olyan országok esetében is (l. pl. Szlovénia), ahol a nyelvpolitika kifejezetten kedvező a kisebbségi csoportokra, azok nyelvi jogainak gyakorlására nézve.

2. De jure és de facto nyelvpolitika, makro- és mikroszintű nyelvtervezés

Bár a nyelvpolitika fogalmának számos értelmezése és tipizálása lehetséges, mindegyiknél meghatározó, hogy az egyes nyelvpolitikák alapvetően kontinuum jellegűek (SPOLSKY, 2009, 10–19. o.). Ha ehhez egy képzeletbeli skálát társítunk, akkor annak egyik végpontján olyan jellemzők találhatók, mint például a de jure, explicit, nyílt, hivatalos, írott, felülről lefelé szerveződő, illetve makroszintű, míg a másik végén a de facto, implicit, rejtett, nem hivatalos, íratlan, alulról jövő, illetve mikroszintű (NEKVAPIL és NEKULA, 2006; SHIFFMAN, 1996, 1–4. o.). Ezek a megnevezések azonban nemcsak kontinuum jellegűek, hanem bizonyos esetekben összemosódnak, átfedésben vannak egymással (TULLOCH, 2006). Mindazonáltal általában jól érzékelhető különbség mutatkozik a jogilag szabályozott, nyílt (overt) vagy de jure és a valóságban ténylegesen működő, zárt (covert) vagy de facto nyelvpolitika között (SHIFFMAN, 1996: 13).

A 90-es évektől kezdődően a nyelvi tervezéssel és nyelvpolitikával foglalkozó munkákban egyre

² A koronavírus-járvány miatt több országban elmaradt a soron következő népszámlálás, így a korábbi népszámlálási adatok kerültek ismertetésre.

³ A statisztikai adatok a következő oldalon érhetők el: <https://www.karpat-haza-statisztikak.hu/kimutatasok11.html>

nagyobb hangsúlyt kapott a mikro- és makroszintű nyelvi tervezés és nyelvpolitika (l. pl. DAVIES és ZIEGLER, 2015; KAPLAN és BALDAUF, 1997; LIDDICOAT és TAYLOR-LEECH, 2015; TULLOCH, 2006), valamint több szerző felhívja a figyelmet a kettő közötti, köztes mezo (meso) szintre is (l. pl. DAVIES és ZIEGLER, 2015; NEKVAPIL és NEKULA, 2006; SKERRET, 2016). A 'makro', 'mikro' és 'meso' a nyelvi tervezés és a nyelvpolitika azon szintjére vonatkozik, amelyiken az adott folyamat végbemegy vagy aktuálisan zajlik, jóllehet, ezek ahogy Bernard Spolsky (2009, 13. o.) fogalmaz „különböző hatókörben érvényesülnek[...].az egyénitől a nemzetek feletti szintig terjedő kontinuumot alkotnak” (ford. a szerző). Ez gyakorlati szempontból azt jelenti, hogy a fogalmakat és nyelvtervezési folyamatokat egymáshoz viszonyítva és az aktuális társadalmi kontextusban kell meghatározni, ugyanis ezek eltérőek lehetnek országtól, társadalomtól, nyelvi helyzettől stb. függően. A tanulmány a továbbiakban makroszintű (egyben overt és de jure) nyelvpolitikának tekinti azokat a nemzetközi dokumentumokban foglaltakat, amelyek elsősorban az európai országok tekintetében bírnak jelentőséggel, s valamilyen módon érintik a magyar nyelvközösséget. Ezzel párhuzamosan mikroszintű (egyben covert és de facto) nyelvpolitikaként és nyelvi tervezésként értelmezi a magyar közösségek lokális nyelvi gyakorlatát, nyelvpolitikai, nyelvtervezési törekvéseit, valamint az előbbi szinttel kapcsolatos attitűdjeiket. A kettő közötti szint mezoszintű nyelvpolitikának tekinthető. Ide tartozik minden nyelvpolitikai és nyelvtervezési tevékenység, gyakorlat, döntés és nyelvtörvény, amelyet egy adott ország kormánya hoz az országra vonatkozóan, s amely a magyar ajkú lakosság identitását, nyelvét, nyelvhasználatát befolyásolja.

3. Makroszintű de jure nyelvpolitika Európában

Az elmúlt évszázadban több kezdeményezés is irányult arra, hogy a nyelvi változatosság, valamint az anyanyelvvel kapcsolatos jogok nagyobb hangsúlyt kapjanak a nemzetközi joggyakorlatban. Az UNESCO 1953-ban kijelentette, hogy „a gyermek tanításának legjobb közege az anyanyelve” (UNESCO 1953: 11 – ford. a szerző). Az Európai Tanács (Council of Europe), az Európai Bizottság (European Commis-

sion) és az Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations) szintén többször kiállt a nyelvi változatossághoz pozitívan viszonyuló, az esélyegyenlőséget segítő nyelvi jogok mellett (HATOSS, 2004; McDERMOTT, 2017). Mindezek ellenére a legtöbb európai ország oktatási, hivatali és általános társadalmi gyakorlata nem tükrözi ezt az elvet (vö. LIDDICOAT és CURNOW, 2014), s ezzel együtt a nyelvi emberi jogok még mindig súlytalanok, különösen, ha más emberi jogokkal vetjük össze őket. A nemzetközi emberi jogi rendszer egyik legfőbb dokumentuma, *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* kimondja például, hogy minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ahogy az oktatáshoz is, de nem beszél nyelvi jogokról (KONTRA, 2021; SKUTNABB-KANGAS és PHILLIPSON, 1998). Arra is történt kísérlet, hogy az ENSZ fogadjon el egy *A nyelvi emberi jogok egyetemes nyilatkozata (Universal Declaration of Human Rights)* című dokumentumot, de azt az UNESCO végül nem támogatta, s a nyilatkozat szakmai körökben is vegyes fogadtatásra lelt (vö. SKUTNABB-KANGAS és PHILLIPSON, 2022, 1–4. o.). A jelenlegi nemzetközi jogi dokumentumok közül főként kettő foglalkozik nyelvi kérdésekkel: a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (European Charter for Regional or Minority Languages)* és a *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény (Framework Convention for the Protection of National Minorities)*.

Az Európai Tanács által kidolgozott és 1992-ben elfogadott *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* (továbbiakban: Charta) egy olyan egyezmény, amelynek elsődleges célja a kisebbségi nyelvek védelme. A Charta megkívánja az államoktól, hogy a kisebbségi vagy regionális nyelveket használják az oktatásban, a médiaszolgáltatásokban (így az írott sajtóban, a rádióban, a televízióban) és az államigazgatásban is. A Charta 98 olyan intézkedést sorol fel, amelyek a védendő nyelvek támogatását célozzák. Ezekből legalább 35 vállalást kell alkalmazni a közélet legalább 6 területéről (pl. oktatás, média, bíróságok, kulturális tevékenységek, gazdasági tevékenységek, államigazgatási eljárások) azokban az országokban, ahol ratifikálták az egyezményt. Ez olyan nyelvekre vonatkozik, amelyek egyértelműen különböznek a lakosság többsége által beszélt nyelvtől, nyelvektől, és amelyeket az adott állam területén az állam azon polgárai használnak, akik az

állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak. Viszont a bevándorlók nyelvei és a hivatalos nyelvek dialektusai nem tekintendők regionális vagy kisebbségi nyelvnek. A Chartát 34 ország írta alá, ebből 25 országban – köztük Magyarországon és az összes szomszédos országban – ratifikálták.

Az 1998-ban hatályba lépett *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény* (továbbiakban: Keretegyezmény) egy átfogó nemzetközi szerződés, amelynek célja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelme. Ebből kifolyólag szélesebb hatókörű és nyelvi szempontból általánosabb, mint az előbbieken ismertetett *Charta*, és több tekintetben kiegészíti azt. A Keretegyezmény számos kötelezettséget sorol fel, melyek az egyes kisebbségek nyelvére vonatkoznak. Ezek többek között: a sokszínű médiatér előmozdítása kisebbségi nyelvű rádió- és televíziós műsorokkal, valamint a kisebbségi média támogatásával; a kisebbségi nyelvek használata a hatósági ügyintézésben azokon a területeken, ahol hagyományosan vagy nagyobb számban élnek nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek; a nevek, helységnevek és más földrajzi nevek feltüntetése kisebbségi nyelveken. Ezen kívül tiltja a nemzeti kisebbséghez tartozáson alapuló bármilyen nemű megkülönböztetést, vagyis a nyelvi alapon történő diszkriminációt. A *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt* 39 európai országban ratifikálták, köztük Magyarországon és a hét Magyarországgal szomszédos, jelentősebb magyar kisebbséggel bíró országban.

4. A magyar kisebbséget érintő de jure nyelvpolitika

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar anyanyelvű lakosság Magyarországon kívül hét Magyarországgal szomszédos országban őshonos (vagy autochton) a mai magyarországi nyelvterülettel nagyrészt egybefüggő területeken. A magyar nyelv jogállása ezekben az államokban különböző. Szlovéniában és Ausztriában regionálisan hivatalos nyelv, a szerbiai Vajdasági Autonóm Tartományban hivatalos regionális nyelv, míg a többi szomszédos államban – Szlovákiában, Romániában, Horvátországban és Ukrajnában – elismert kisebbségi nyelv. Ezekben az

országokban akkor lehet magyar a hivatali nyelvhasználat, ha a település magyar lakosainak aránya eléri az éppen hivatalosnak számító, törvényileg meghatározott küszöbértéket (százalékos arányt). Ez a százalékos arány Szlovákiában 15%, Romániában 20%, Horvátországban 33%, Ukrajnában 10%, Szerbiában települési szinten 25%, nagyobb közigazgatási szinten 15% (vö. EÖRY, 2021, valamint I. a vonatkozó nyelvtörvényekben).

Ausztria bécsi és a burgenlandi tartományaiban a magyar nyelv hivatalos regionális nyelv, viszont Burgenlanddal ellentétben a bécsi magyar diaszpóra esetében a rendszerváltásig a nyelvmegtartásra irányuló – különféle népművészeti és kulturális – intézmények, csoportok mindenekelőtt politikai irányultságúak voltak. Ausztriában korábban az *Osztrák Szövetségi Alkotmány* (*Österreichische Bundesverfassung*) deklarálta a német nyelv államnyelvi funkcióját, majd egy későbbi módosításában ezt mérsékelve elismerte az ország növekvő nyelvi és kulturális sokszínűségét, kiváltképp az őshonos népcsoportokra. Ezzel összhangban az 1976-os *Népcsoport-törvény* (*Volksgruppengesetz 396/1976*) autochton kisebbségként ismerte el az örvidéki magyarságot (vö. SZOTÁK, 2012).

Szlovéniában és Horvátországban a helyi törvényeken kívül Magyarországgal kötött kétoldalú egyezmények szabályozzák a magyar nyelv helyzetét, használatát. Horvátország és Magyarország között több kétoldalú szerződés is fennáll. Ezek közül a legrelevánsabb az 1995. évi *egyezmény a kisebbségi jogok garantálásáról*, ennek értelmében a felek kölcsönösen biztosítják a kisebbségek tagjai számára a magán- és közéletben az anyanyelv és az eredeti vezeték- és utónevek szabad használatát, valamint az anyanyelvi anyakönyvezést (FANCSALY ET AL., 2016). Mindezek alapján – elsősorban Eszék-Baranya megyében – a magyar nyelv elismert kisebbségi nyelvként van jelen (ANDÓCSI, 2012).

A magyar nyelv Szlovénia keleti részén, Muravidéken, regionálisan hivatalos nyelv (KOLLÁTH ET AL., 2011). A *Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról szóló egyezmény* alapján a két ország kölcsönösen felelősséget vállal egymás nemzeti kisebbsége, a muravidéki magyar és a rábavidéki szlovén kisebbség

védelméért, rendelkeznek a kisebbségek identitásának megőrzéséhez és tényleges egyenlőségéhez szükséges egyéni és kollektív különjogokról. Azonban a *Szlovén Köztársaság Alkotmányának* 11. cikkelye kimondja, hogy „Szlovéniában a szlovén a hivatalos nyelv”. A *szlovén nyelv nyilvános és hivatalos használatáról szóló törvény* őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó rendelkezése ezzel együtt deklarálja, hogy azoknak az önkormányzatoknak a területén, ahol a magyar és az olasz nemzeti közösségek élnek, a magyar és az olasz nyelv mint hivatali nyelv használata aszerint történik, ahogyan a törvények a szlovén nyelv hivatali használatát előírják (SZÉPFALUSI ET AL., 2012).

A fenti országokkal ellentétben Szerbiában sem az alkotmány, sem a tételes jog nem használja az államnyelv kifejezést. A *Szerb Köztársaság Alkotmánya* a szerb nyelvet és a cirill írásmódot jelöli meg hivatalosként, ám kimondja, hogy törvénnyel szabályozható más nyelvek bevezetése is a hivatalos használatba. Az *1991. évi hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény* kisebb-nagyobb módosításokkal mindmáig hatályos Szerbiában, és ma is egyfajta kodifikációja a hivatalos nyelvhasználatnak (BERETKA, 2016). A magyar nyelv a – Bácska, Bánság és Szerémségi régiók alkotta – Vajdasági Autonóm Tartományban öt másik nyelv (szerb, szlovák, horvát, román, ruszin) mellett hivatalos státusszal rendelkezik, tehát hivatalos regionális nyelv (MANDIĆ, 2017). Ez azt jelenti, hogy a szerb nyelv és a cirill betűs írás mellett a Vajdasági Autonóm Tartomány hatóságaiban a magyar, a szlovák, a horvát, a román és a ruszin nyelvek és írásuk a törvénynek megfelelően hivatalos használatban vannak (I. Vajdasági Autonóm Tartományokról szóló rendelet [Statute of the Autonomous Province of Vojvodina] 24. cikkelyét).

A szomszédos országok közül Romániában, Szlovákiában és Ukrajnában a legkedvezőtlenebb a magyar kisebbség helyzete. Románia alkotmánya például nyíltan deklarálja, hogy az ország szuverén, egységes és oszthatatlan nemzeti állam, valamint, hogy a román a hivatalos nyelv. Az ilyen nemzetállami és egy nyelvet a többi fölé rendelő nyelvpolitikában óhatatlanul az asszimilációra való törekvés és ideológia érvényesül (PÉNTÉK és BENŐ, 2020). Romániában a magyarok többsége Erdélyben él, amely már nem pusztán a – Székelyföldet is tartalmazó – tör-

ténelmi Erdélyt foglalja magában, hanem a Bánság, a Partium és Máramaros régiókat is. Romániában a magyar nyelv elismert kisebbségi nyelv, viszont három erdélyi (romániai) megyében – Hargita, Kovászna és Maros megye – hivatalos nyelvi státusszal rendelkezik, így ez a magyar nyelvet mikroregionális szinten teszi hivatalossá. Ugyanakkor a magyar kisebbségnek megvan az az igénye, hogy Erdély egész területén ismerjék el a magyar nyelvet hivatalos nyelvként, valamint hogy Székelyföldnek legyen területi autonómiája. Jelenleg a magyar regionális nyelvként való elismerése Erdélyben (Romániában) reálisabbnak tűnik, mint Székelyföld területi autonómiájának elismerése (CSATA és MARÁCZ, 2016).

Szlovákiában a magyar nyelv elismert kisebbségi nyelv (*Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről*: 10. Cikk), a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának szabályozását pedig mindenekelőtt az *Alkotmány* (460/1992. sz. tv.) és a két nyelvtörvény (az egész országra kiterjedő államnyelvtörvény: 270/1995. sz. tv, valamint a 15%-os nyelvküszöb-értéket elérő településekre kiterjedő kisebbségi nyelvtörvény: 184/1999. sz. tv.) alkotja (FIALA-BUTORÁ, 2018). Az *Államnyelvről szóló törvény* (270/1995) elméletileg a szlovák nyelv használatát, míg a *Kisebbségi nyelvek használatáról szóló törvény* (184/1999) a kisebbségi nyelvek használatát szabályozza. Azonban az előbbi törvény a szlovák nyelv (általában kizárólagos) használatára vonatkozó szabályai közvetve és de jure a kisebbségi nyelvek használatát is szabályozzák, amit tovább súlyosbít, hogy a többszöri és nem összehangolt módosítások ellentmondásossá vagy értelmezhetetlenné tették ezeket a jogszabályokat (SZABÓMIHÁLY, 2017, 299–303. o.).

Ukrajnát tekintve a magyar nyelv helyzete Kárpátalján vizsgálható, mivel ez az egyetlen olyan régió, ahol a lakosság jelentős része magyar. Kárpátalja a mai Ukrajna egyik nyugati régiója: Magyarországgal, Szlovákiával, Romániával és Lengyelországgal határos, a magyar nyelv pedig jelenleg elismert kisebbségi nyelvi státusszal rendelkezik. Ukrajnában a nyelvhasználatot szabályozó legújabb törvény a 2019. április 25-én elfogadott *Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról* (Про забезпечення функціонування української мови як державної) című nyelvtörvény, aminek burkolt célja az orosz anyanyelvűek jogainak korlátozása volt, ám az összes

Ukrajnában élő kisebbséget, így a magyar kisebbséget is hátrányosan érinti. A törvény kimondja, hogy a közigazgatás és az oktatás kizárólagos nyelve az ukrán nyelv, valamint azt is, hogy az állami alkalmazottaknak, a pedagógusoknak is nyelvvizsgabizonyítvánnyal kell igazolniuk ukrán nyelvtudásukat (CSERNICKÓ ET AL., 2020).

Ami Magyarországot illeti, Magyarország *Alaptörvénye* értelmében védi a magyar nyelvet. Az azonban, hogy ez pontosan mit jelent, nincs definiálva a törvényi dokumentumban. Így bár a magyar nyelv védelmébe elméleti szinten az egyes nyelvváltozatok védelme is beletartozna, ez explicit nem jelenik meg sem az alaptörvényben, sem más törvényben, ellentétben más országok – pl. Németország, Finnország, Lengyelország stb. – gyakorlatával, ahol a nyelvjárások védelme külön, explicit módon is deklarálva lett. A fentiekkel együtt explicit és implicit módon általánosságban a hegemónikus nyelvpolitika, az államnyelv elsőbbsége jellemző: a magyar nyelv minden Magyarországgal szomszédos országban alárendelt helyzetben van, hiszen sehol sincs biztosítva joggal, hogy – akár csak regionális szinten – az államnyelvhez hasonló funkciói legyenek. Bár látszólag, törvénykezési szinten általában eleget tesznek az európai szokásrendnek és a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésekben vállalt kötelezettségeknek, a törvények egy része nem több pusztán formalitásnál. Az említett törvényekhez rendszerint nem rendelnek végrehajtási utasítást, vagy olyan módon és gyakran módosítják azokat, hogy az eligazodás közöttük problematikus és sokszor joghézagokkal jár együtt. Emellett a jogi szabályozás nemcsak hiányos, hanem némely esetekben túlságosan szigorú, kedvezőtlen is a magyar kisebbségre nézve (EÖRY, 2021).

5. A de jure nyelvpolitika de facto érvényesülése Magyarországon és a szomszédos országokban a hivatalos jelentések alapján

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* 15. cikkelye értelmében minden ország, amelyik aláírta a Chartát, köteles a dokumentum hatálybalépését követő egy éven belül benyújtani egy jelentést (State Report), majd az első jelentést követően háromévenként újabb jelentéseket a vállalt intézkedések teljesí-

tésével kapcsolatban. A nyomon követési mechanizmus megerősítését célzó, a Miniszteri Bizottság által 2018 novemberében elfogadott reformot követően a Charta részes államainak 2019. július 1-jétől ötévente kell átfogó időszakos jelentést benyújtaniuk az Európa Tanácsnak a szerződés alkalmazásáról, majd ezt követően két és félévente tájékoztatást kell adniuk az azonnali intézkedésekre vonatkozó ajánlásokról. Az időszakos jelentés kézhezvételét követően a Charta Szakértői Bizottságának küldöttsége ellátogat az adott országba, hogy a kisebbségi nyelvű nem kormányzati szervezetekkel (NGO-k) és a kormányzati hatóságokkal beszélhessen, és értékelhesse, hogy az intézkedéseket egyáltalán meghozták-e, ha igen, akkor azok mennyire működnek jól, s mik a további teendők. Ennek következtében a Szakértői Bizottság egy jelentést és ajánlásokat (Committee of Experts' Evaluation and Recommendations) fogalmaz meg, a Miniszteri Bizottság pedig ez alapján tesz ajánlásokat (Committee of Ministers' Recommendation) az egyes országok számára. Mindezek alapján különféle nyelvi és nyelvpolitikai helyzettel szembesülhetünk a magyar nyelvközösséget illetően annak függvényében, hogy melyik országról van szó, így a továbbiakban az egyes országok különbségei külön-külön, röviden összefoglalva, míg a közös, általános nyelvpolitikai jellemzők együttesen kerülnek bemutatásra.⁴

A Magyarországra vonatkozó 2018. november 22-ben elfogadott Szakértői Bizottsági jelentés és ajánlások szerint a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) magyarországi részvétele és képviselete alapvetően példaértékű, a nyelvük védelme és támogatása magas szintű politikai támogatottságot élvez. Ugyanakkor a jelentés azt is megfogalmazza, hogy Magyarországnak hosszú távú stratégiákat kell kidolgoznia az egyes kisebbségi nyelvek (beás, bolgár, görög, horvát, német, lengyel, örmény, roma, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán) támogatására különféle színtereken (elsődlegesen az oktatásban, a médiában, a közigazgatásban és az igazságügyben). A magyarországi kétnyelvű oktatás jelenleg elsősorban a kisebbségi nyelvet tantárgyként tanító modell alapján történik, amely kevésbé hatékony a kisebbség

⁴ Az ebben az egységben szereplő összefoglaló elemzés az Európai Tanács (Council of Europe) honlapján közzétett nyilvános jelentések és ajánlások (l. <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations>) alapján készült.

és nyelve szempontjából, különösen úgy, hogy kevés az adott nyelvet tanító pedagógus (ez kiemelt jelentőségű a cigány nemzetiség, a romani és beás nyelv esetében). A magyar médiában a Charta által lefedett összes nyelvet használják, azonban a beás, horvát, német, roma, román, szerb, szlovák, szlovén televíziós műsorok időtartama meglehetősen rövid. Végül problémát jelent, hogy az igazságügyi és közigazgatási hatóságok alig vagy egyáltalán nem használják a kisebbségi nyelveket, a kisebbség tagjai pedig nincsenek kellően ösztönözve e téren az anyanyelvük használatára.

Az Ausztriát érintő 2017. november 22-én elfogadott szakértői jelentés és ajánlás a következőket állapította meg a magyar kisebbségre vonatkozóan. A nyelvi kisebbségek kultúrája és történelemre mint tantárgy vagy tananyag rész nem jelenik meg az általános tantervben, egyedül a 2014-ben bevezetett *Többnyelvűség tanterv* tesz utalást Ausztria kisebbségi nyelveire, történelemre és kultúrájára. A kisebbségi nyelvek tanítása alapvetően a pedagógusokon múlik: Burgenlandban, azokon a területeken, ahol a társadalomban és az iskolákban a burgenlandi horvát, magyar és roma nyelvek vannak jelen, a kisebbségi nyelvek tanítása általában megtörténik. Fontos viszont, hogy a kisebbségi nyelvek tanítása kiterjedjen a német nyelvű oktatás általános tantervére is. Megemlítendő, hogy bár létezik egy felügyeleti szerv, amely figyelemmel kíséri a magyar nyelv oktatásában elért eredményeket, az észrevételeikről nincsenek nyilvános jelentések. Ami az igazságügyi hatóságokat illeti, bár a magyar nyelv büntető- és polgári eljárásokban való használatának lehetősége továbbra is fennáll, annak tényleges gyakorlati alkalmazására nincs példa.

A Horvátországra vonatkozó 2019. november 7-én elfogadott szakértői jelentésből és ajánlásokból kiderül, hogy a Szakértői Bizottság nem kapott információt arról, hogy a felnőttoktatásban vagy a továbbképzésben tanítanak-e magyar nyelvet, viszont az egyértelmű, hogy az észéki egyetemen van alapképzés a magyartanárok számára. A Szakértői Bizottság nem rendelkezett elegendő információval arról sem, hogy a helyi kirendeltségek és a horvát állami hatóságok helyi szervei használták-e a magyar nyelvet a magyar nyelvűekkel való kommunikáció során, valamint – a korábbi ellenőrzési

ciklusokhoz hasonlóan – arról sem, hogy a helyi és regionális hatóságok a magyar nyelv csupán belső munkanyelvként vagy a hivatalos dokumentumaik nyelveként is használják-e. A jelentés alapján anynyi azonban bizonyos, hogy a vizsgált időszakban a magyar nyelv használatban volt néhány büntető- és polgári peres eljárásban, azonban közigazgatási ügyek eljárásaiban nem. Mindezeket túl a magyar nyelv megjelenése a közszolgálati televízióban rendszertelen és túl kevés ideig tart ahhoz, hogy az megfeleljen a Chartában foglaltaknak, ezért szükséges egy magyar nyelvű televíziós műsor rendszeres és kellően hosszú időtartamú sugárzása.

A romániai nyelvvel kapcsolatos 2017. június 23-án elfogadott értékelésből kiderül, hogy a pedagógusok számára magyar nyelvű továbbképzés biztosított (a Tanárképző Központok, a Magyar Pedagógusok Szakszervezete és a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem által), azonban a magyar nyelvű felnőttképzés és továbbképzés egyéb formáiról nincs rendelkezésre álló információ. A közoktatás kapcsán megállapítható, hogy szerepel a *Nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek történelme és hagyományai* című tantárgy a magyar nyelvű iskolák alaptantervében, de nem szerepel a többségi társadalomban, ahogy a nyelvi kisebbségek kultúrája és történelme sem, csupán fakultatív módon. Mindezek mellett továbbra is hiány van magyarul tanító tanárokból az oktatás minden szintjén. Ami az igazságügyi hatóságokat illeti, voltak példák arra, hogy büntető- és polgári peres eljárások magyar nyelven zajlottak, és arra is, hogy román–magyar tolmácsolást alkalmaztak. Egyes esetekben az iratokat magyarra és magyarról is lefordították. Míg azonban a büntetőeljárásokban a fordítást és a tolmácsolást az állami jelentésben szereplő információk szerint biztosítják, addig a polgári és közigazgatási eljárásokban az iratok és bizonyítékok fordításának költségeit az azt kérvényező félnek kell térítenie. A magyar nyelv közigazgatási eljárásokban való használatáról az időszakos jelentés nem tartalmazott információt. A nemzeti hatóságok számára engedélyezett a dokumentumok magyar nyelven történő elkészítése, valamint a magyar nyelvet használják a helyi és a regionális hatóságok ülésein is. Ezen kívül a katasztrófavédelmi főfelügyelőség a polgárvédelmi és a tűzmelegelőzést elősegítő anyagokat román

és magyar nyelven is kiadja. A médiát illetően számos magyar nyelvű nyomtatott és online napi- és hetilap létezik, viszont a Szakértői Bizottság más médiumokkal kapcsolatban nem kapott információt. A könyvek, valamint a színházi és operai darabok románra magyarra és magyarról románra történő fordítása jelen van, viszont más típusú kulturális művekről az állami jelentés nem tett említést. A Kulturális Szakképzési Központ, a román–magyar fordítási tanúsítványok megszerzésére szervez vizsgákat a bölcsészettudományok, a természettudományok és a közgazdaságtan különböző tárgyaiból (részletesebben l. a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet nyelvészeti és terminológiai kutatásait). A román jogszabályok nem tartalmazzák olyan rendelkezést, amely indokolatlanul tiltaná vagy korlátozná a magyar nyelv használatát.

A Szerbiára vonatkozó 2018. március 22-én elfogadott szakértői értékelés alapján viszonylag kevés a rendelkezésre álló információ a kisebbségi és regionális nyelvekkel kapcsolatos intézkedésekről. A magyar nyelv bíróságokon történő tényleges igénybevételét igazoló adatok nem álltak a Szakértői Bizottság rendelkezésére, ehhez hasonlóan nincsenek információk a nemzeti és igazságügyi hatóságok, valamint a közszolgáltatások magyar nyelvhasználatáról sem. Az igazságügyi hatóságokkal kapcsolatos intézkedések (pl. a vádlott számára garantált magyar nyelvhasználat a büntetőeljárásban vagy a többletköltség nélküli tolmácsolás lehetősége) minősége a jelentés alapján romlott. Ugyanez igaz a közigazgatási területen is, például a nemzeti, helyi és regionális hatóságok dokumentumainak magyar nyelvű közzététele esetében vagy a magyar nyelvű kérvények, kérelmek benyújtásánál. Ugyanakkor a szerb állami jelentésben találhatunk példákat a magyar nyelvű családnevek használatára és elfogadására vonatkozóan. A magyar nyelvű magánrádió- és magán televízió-műsorok általános elérhetősége csökkent, viszont a feliratozás és a szinkronizálás, valamint az irodalmi és színházi művek fordítása kapcsán javult a kisebbségi csoportok helyzete a jelentés előtti években.

A Szakértői Bizottság Szlovákiát érintő, 2019. március 22-én elfogadott jelentése és ajánlása a következőket tartalmazta a magyar kisebbségre nézve. A Nemzeti Kisebbségi Oktatási Miniszteri Tanács feladata a

kisebbségi nyelvoktatás nyomon követése és ajánlások megfogalmazása, ám az nem egyértelmű, hogy ez a testület készíti-e olyan jelentéseket is, amelyek nyilvánosak. A rendelkezésre álló adatok és a magyar nemzetiségű állampolgároktól kapott információk szerint a magyar nyelvet használják a polgári és közigazgatási eljárásokban egyaránt. Ami azonban a munkaszerződéseket illeti, a jelenlegi jogi keret még mindig korlátozza a kisebbségi nyelvek használatát, mivel a kisebbségi nyelven megfogalmazott szerződésnek önmagában nincs jelentősége. A média és kultúra területén az előző évekhez képest történt előrelépés: a nemzeti kisebbségek kultúráját támogató program keretében a jelenlegi ellenőrzési ciklusban számos magyar nyelvű kulturális alkotás (pl. CD-k, DVD-k, e-könyvek és dokumentumfilmek) készült el, valamint egy televíziós csatorna (Régió TV) engedélyt kapott a kizárólag magyar nyelvű, feliratozás nélküli országos sugárzásra. Mindazonáltal nincs arra utaló jel, hogy fedeznék a médiumoknak azokat a – pl. feliratozásból származó – többletköltségeit, amelyek a magyar nyelv használatából következnek. Jelenleg a Rádió és Televízió Tanácsának, valamint a Műsorszolgáltatási és Újraközvetítési Tanácsnak vannak nemzeti kisebbségekhez tartozó tagjai, viszont nincs külön jogszabályi rendelkezés, amely biztosítaná ezt a képviselést, valamint nem áll rendelkezésre információ arról, hogy a képviseltek hiányában hogyan veszik figyelembe a kisebbségi nyelveket beszélők érdekeit. A termékek, berendezések használati utasításait illetően a szlovák nyelv kötelező, ezzel egyidejűleg viszont más nyelvek is használhatók.

A Szakértői Bizottság Szlovénia számára készült, 2019. november 8-án elfogadott értékelése értelmében több megválaszolatlan kérdés is felmerül a Chartában foglaltakkal kapcsolatban. Homályos, hogy a gyakorlatban az alap-, a középfokú, valamint a szakoktatás, illetőleg a szakképzés jelentős része magyar nyelven folyik-e, ahogy az is, hogy ez ellenőrzés alatt áll-e. A jelentés utal a képzési programok fejlesztésének és korszerűsítésének szükségességére is, különös tekintettel a kétnyelvű oktatás módszereire és tartalmára. Nem egyértelmű, hogy a közszférában szerveznek-e olyan tevékenységeket, amelyek a magyar nyelv gazdasági és társadalmi életben való használatát segítik elő, ám úgy tűnik,

hogyan a fogyasztók jogairól szóló írásbeli tájékoztatást nem adnak ki magyar nyelven. Mindazonáltal a hatóságoktól származó információk szerint a szlovén jogszabályok nem tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyek kifejezetten tiltják a magyar nyelv használatát kizáró vagy korlátozó rendelkezések beillesztését a vállalatok belső szabályzataiba és a magánokiratokba. A hatóságok arról tájékoztatták továbbá a Szakértői Bizottságot, hogy nem találtak olyan gyakorlatot, amely a magyar nyelv gazdasági vagy társadalmi tevékenységekkel kapcsolatos használatának megakadályozására irányult volna.

Az Ukrajnára vonatkozó 2017. március 24-én elfogadott szakértői értékelés szerint Kárpátalján óvodai, általános és középiskolai szinten továbbra is folyik magyar nyelvű oktatás. A magyar nyelvű óvodai oktatásban nőtt a beiratkozott gyermekek száma, viszont a középfokú oktatásban jelentősen csökkent. Ezzel együtt a magyar szakoktatásban és szakképzésben a magyar kisebbség kérése ellenére továbbra sem használják a magyar nyelvet. A magyarajkú beszélőktől kapott információk alapján problémák merültek fel az egyetemi felvételi vizsgákkal kapcsolatban is, amelyeket már csak ukrán nyelven lehet letenni. A bírósági tárgyalásokon, valamint az írásos igazságügyi dokumentumok (pl. ítéletek) esetében valamelyest használják a magyar nyelvet, azonban a magyar anyanyelvűeket időnként arra kérik, hogy a bírósági dokumentumokat a saját költségükön fordítsák le ukrán nyelvre. A gyakorlatban a magyar nyelvet a helyi hatóságok szóban használják a nagyobb magyar lakossággal rendelkező területeken, írásban viszont (beleértve a nyomtatványokat és az iratokat is) alig van magyar nyelvhasználat. A magyar helységnevek használata néhány helységnevtáblára korlátozódik, ezt szükséges lenne kiterjeszteni az összes vonatkozó topográfiai névre és az jelzőtáblákra is. A médiában, a közszolgálati televízióban megnövelték a magyar nyelvű műsorok időtartamát, a közszolgálati rádióban azonban az szinte változatlan maradt. Ezenkívül magyar nyelvű újságok is jelennek meg, valamint számos kulturális rendezvényt szerveznek magyar nyelven.

Összességében elmondható, hogy több nyelvpolitikai probléma is felmerül a határon túli magyar kisebbség nyelvi helyzetét illetően az egyes szakértő jelentések alapján. Bár minden Magyarországgal

szomszédos országban van magyar nyelvű óvodai, általános és középiskolai oktatás, ez nem minden esetben kielégítő, s gyakran hiány van magyarul tanító tanárokból az oktatás egyes szintjein. Mindazonáltal a legtöbb Magyarországgal szomszédos országban a kisebbség kulturális törekvései részben támogatottak, s általánosságban a magyar nyelvű média- és sajtótermékek száma növekedett. Az igazságügyi és közigazgatási nyelvet illetően megállapítható, hogy több helyen hiányoznak az ide vonatkozó adatok, ahol pedig elérhetőek, ott a hatósági szervek alig vagy korlátozottan használják a kisebbségi nyelveket, beleértve a magyart is. Annak ellenére, hogy mindegyik érintett országban a magyar nyelv büntető- és polgári eljárásokban való használatának lehetősége fennáll és elméletileg biztosított, a de facto alkalmazás csak részben vagy egyáltalán nem valósul meg, illetve a fordítás és tolmácsolás rendszerint a kisebbségi nyelven beszélőket terheli. A közigazgatási nyelvi helyzetet illetően a legtöbbször nincs hivatalos információ az egyes országokra nézve, nem hivatalos információk szerint viszont a közigazgatásban nagyon változó a magyar nyelv helyzete, használata akár egy-egy országon belül is. Általánosságban a közigazgatásban leginkább szóban jellemző a magyar nyelv használata ott, ahol van olyan ügyintéző, aki beszél magyarul, míg írásban (beleértve a nyomtatványokat és az iratokat is) kevésbé, több országban egyáltalán nem jellemző a magyar nyelv használata. Vagyis a legtöbb Magyarországgal szomszédos területen mezo- és mikroszintű nyelvtervezési és -politikai problémák lépnek fel a jog és közigazgatás területén a magyar és más kisebbségek nyelvi helyzetét illetően.

A magyar kisebbség nyelvi jogainak megvalósulásának hiánya mögött sokszor az államapparátus érdektelensége és/vagy a kisebbségi nyelvhasználati jogok érvényesülésének szándékos akadályozása áll, nem ritkán asszimilációs célzattal (vö. BERETKA, 2016; CSERNICKÓ ÉS FEDINEC, 2016; FANCSALY ET AL., 2016; FIALA-BUTORA, 2018; PÉNTÉK ÉS BENŐ, 2020; SZÉPFALUSI ET AL., 2012). A magyar jogi-közigazgatási terminológia rendszerint hiányos, ezáltal a kisebbségi közösség tagjainak jártassága, ismerete e jogok szempontjából szintén hiányos. Amint fentebb már említve volt, a közigazgatási hivatalokban megfelelő kisebbségi

arány esetén anyanyelven is be lehet nyújtani beadványokat, azonban a magyar nyelvű nyomtatványok nem mindig elérhetőek (vö. BERETKA, 2016; SZABÓMIHÁLY, 2017, 299–303. o.). Még ha van is magyar nyelvű nyomtatvány az adott hivatalban, sokszor hiányzik a magyarul értő, beszélő munkaerő. Ennek oka kettős. Egyrészt az állam – bár legtöbbször vállalja vagy vállalná a magyarul tudó hivatali munkaerő alkalmazását – a képzésükről ritkán vagy egyáltalán nem gondoskodik. Másrészt az igazsághoz hozzátartozik, hogy a magyar kisebbség tagjai gyakran nem kezdeményezik a magyar nyelvű ügyintézését. Egyfelől azért, mert nem ismerik a jogszabályokat, másfelől mert másodrendű állampolgárnak vélik magukat.

A határon túli magyar lakta területek nyelvi tájképe, vagyis a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, az utcanevek, a helynevek, a kereskedelmi egységek feliratai és a kormányzati épületek hivatalos táblái (LANDRY és BOURHIS, 1997, 25. o.), valamint az egyéb nyilvános feliratok meglehetősen árulkodóak. Először is azért, mert a kétnyelvű feliratok (pl. helynévtáblák, utcatáblák esetében) sok helyen hiányoznak. Másodsor, bár lehetőség van kulturális objektumok fenntartására, rendezvények megtartására, de ezek dokumentumait (pl. meghívók, plakátok esetében) a magyar nyelv mellett kötelezően az állam nyelvén is meg kell alkotni. S habár sajtótermékek, könyvek jelennek meg magyar nyelven, viszont a hangzó média általában korlátozott időt biztosít a magyar nyelvű műsoroknak, a nem állami szolgáltatók fenntartása pedig a kisebbség számára gazdaságilag szinte lehetetlen (vö. FANCSALY ET AL., 2016; PÉNTEK és BENŐ, 2020; SZÉPFALUSI ET AL., 2012). Megemlítendő továbbá, hogy a személynevek formáját, írásmódját többször az államnyelvhez, az adott ország névadási szokásaihoz igazítják (pl. a szlovák női nevek esetében kötelező a vezetéknevhez hozzászóltni az -ová végződést).

A magyar kisebbség esetében az anyanyelv megtartásában meghatározó tényezőnek bizonyul az egyházi élet (DING és GOH, 2020). Ennek anyanyelvűségét nem az állam biztosítja, hanem az egyházak. Azonban több felekezet – magyar lelkészek helyi képzésének hiányában – nem mindig tudja biztosítani a magyar nyelvű szertartásokat, valamint a kétnyelvűség gyakori kísérője a templomi liturgiáknak. Ennek hátterében az áll, hogy az egyház próbálja megőriz-

ni azokat a híveket is, akik nyelvet váltottak, tehát inkább feladja az etnikai, esetünkben a magyar jelleget (MENYHÁRT, 2003; SZOTÁK, 2012).

6. A magyar nyelvjárások szerepe a magyar nyelvközösségben

A magyar dialektológia jelenlegi állása szerint tíz nagyobb magyar nyelvjárás-terület⁵ különböztethető meg (JUHÁSZ, 2001). Jelenleg egyetlen olyan magyar nyelvjárás régió sincs, amely kizárólag Magyarországon területén helyezkedne el, ugyanis az országhatáron mindegyik nyelvjárás terület átnyúlik, s három (a moldvai, a mezőségi és a székely) kizárólag Magyarország területén kívül található meg.

A magyar anyanyelvű oktatásnak az egyes – magyarországi és a határon túli – régiókban közös sajátossága, hogy az írás- és olvasástanítás alapvetően standard nyelv közvetítésén keresztül történik. Ezt a nyelvváltozatot természetesen áthatja egy helyi, regionális nyelvjárás, hiszen a határon túli magyar beszélők, így a pedagógusok is szinte mindegyike nyelvjárásban beszél, ahogy a magyar anyanyelvű szülők nagyobbik része és a gyermekeik is. A probléma, hogy a standardtól eltérő nyelvváltozat a legtöbbször stigmatizált, és még azok is megbélyegzik, akik ezt használják a mindennapok során (JÁNK, 2020, 2021; RÁSI, 2021).

A fentiek nyelvtervezési és nyelvpolitikai vonatkozása, hogy a magyar társadalom – hasonlóan a legtöbb európai társadalomhoz – meglehetősen normatív beállítottságú nyelviileg (MILROY és MILROY, 1985; PIENIAŻEK és ŠTĚPÁNIK, 2016). A társadalmi elit nyelvi szabályai a standard nyelvváltozat szabályai, s ezek elsajátítását és használatát várják el a nyelvhasználóktól gyakran kontextustól függetlenül (LIDDICOAT és TAYLOR-LEECH, 2015; MYHILL, 2004). Ezzel összefüggésben a nyelvi imperializmus és a nyelvi előítéletesség mértéke jelentős, vagyis a domináns nyelvet vagy nyelvváltozatot használók kiváltságos helyzetben vannak, míg a kisebbségi nyelvet vagy nyelvváltozatot beszélők gyakran perifériára szorulnak, hátrányba kerülnek, s nem ritkán nyelvi diszkrimináció

⁵ A tíz magyar nyelvjárás régió: nyugat-dunántúli nyelvjárás régió, közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárás régió, dél-dunántúli nyelvjárás régió, dél-alföldi nyelvjárás régió, palóc nyelvjárás régió, Tisza–Körös-vidéki nyelvjárás régió, északkeleti nyelvjárás régió, mezőségi nyelvjárás régió, székely nyelvjárás régió, moldvai nyelvjárás régió.

éri őket (ALBURY, 2014; JÁNK, 2021; LIDDICOAT és CURNOW, 2014; PHILLIPSON, 1997). Mindez társadalmi, oktatási, valamint jogi szempontból is meglehetősen aggályos (vö. SKUTNABB-KANGAS és PHILLIPSON, 2022), valamint a korábban ismertetett jogi dokumentumokkal és egyezményekkel nincs összhangban vagy egyenesen ellentmond azok ide vonatkozó részeinek.

Ebben a kontextusban a nyelvi hátrányos helyzet forrása és a nyelvi diszkrimináció célpontja a nyelvjárás. A nyelvjárás elméleti szinten mint megőrzendő érték, kulturális örökség létezik a nyelvhasználók fejében. Azonban a gyakorlatban sokszor inkább kerülendő, megbélyegzendő jelenségként tekintenek rá ugyanazon nyelvhasználók, a fiatalabb generáció tagjai éppúgy, mint az idősebb korosztályba tartozók, a standardban beszélők ugyanúgy, ahogy a nyelvjárású beszélők. Vagyis a nyelvhasználók nincsenek tudatában annak, hogy e két álláspont egymással ellentétes, ahogy általában azzal se, ha ők maguk is diszkriminálnak nyelvileg vagy ha őket éri nyelvi diszkrimináció (JÁNK, 2021; KONTRA, 2005; RÁSI, 2020, 2021).

A fentiekben ismertetett problémákat tovább fokozza, hogy a magyar nyelv kétnyelvű és kisebbségi helyzetben mást jelent, másképp értelmeződik, mint a magyarországi magyarok esetében. E kisebbségben lévő magyar közösségek tagjainak etnikai tudatában a magyar nyelvközösséghez tartozás központi helyet foglal el. Ennek következtében a nyelvcserre rendszerint egyben nemzeti-ségváltást is jelent. Vagyis a kisebbségi magyar közösségek fennmaradása szempontjából rendkívül fontos a nyelvmegtartás, ami csak akkor érhető el, ha a magyar nyelv nem szorul vissza a magánéletbe, a magánéleti színterekre (vö. PÉNTÉK, 2001, 7–12. o.). A határon túli magyar kisebbségek túlnyomó része azonban – ahogy egyébként a magyarországi magyarok egy tekintélyes hányada is – nyelvjárásban beszél. Ez a nyelvváltozat általában keveredik a helyi államnyelvvél (pl. a szlovákkal, románokkal), így több szempontból is eltér a magyarországi standard változattól, ezzel együtt erősen megbélyegzett (l. az előbbieken említett normatív szemléleti hozzáállást). Ennek következtében a kisebbségi helyzetben lévő nyelvhasználók nemcsak az adott ország asszimilációs és elnyomó nyelvpolitikai intézkedéseivel, nyelvtörvényi szabályozásá-

val, hanem a saját nyelvközösségük kirekesztő attitűdjével és előítéletével is szembe kell nézzenek a nyelvjárásuk miatt.

Bár a magyar anyanyelvoktatásban a nyelvi változatosság elméleti szinten egyre nagyobb hangsúlyt kap, a gyakorlatban az egyes nyelvváltozatok, nyelvjárások társadalmi megítélése a köznyelvi változathoz képest továbbra is (nagyértékben) kedvezőtlen (JÁNK, 2021b). Magyarországon az országos média alapvetően a standard nyelvváltozatot használja, s ezt sugározzák a környező magyarlakta településeken is, jóllehet, a regionális médiában a némely vernakuláris (helyi) változat is megjelenik. S habár a nyelvjárásokat némileg megjelenítik és (elméletben) megőrzendő értéknek titulálják, a kulturális és ismeretterjesztő műsorokban a nyelvjárású ismeretek és a nyelvjárású beszélők mégsem kapnak (kellő mennyiségű) helyet, szerepet. Azokban a tévéműsorokban, amelyek helyi, táji hagyományok megismertetésére szolgálnak, jellemzően standard nyelvváltozatot (ritkább esetben regionális köznyelvet) használnak, a nyelvjárású beszélőket pedig többnyire csak megszólítják, de nem helyezik rájuk a fókuszot. Ráadásul, a nyelvjárású beszélőket számos esetben mezőgazdasági dolgozóként vagy vidéki háztartásbeliként jelenítik meg, ami a róluk alkotott sztereotípiákat felerősíti. Több szociolingvisztikai kutatás (pl. DEKKER ET AL., 2021; HOSODA ET AL., 2007; KIM ET AL., 2011) is kimutatta ugyanis, hogy a nyelvváltozat és a nyelvhasználat különféle társadalmi kategóriákat (sztereotípiákat) aktiválhat. A standard beszélőket kedvezőbben ítélik meg a nyelvi kompetenciák, az intelligencia és a társadalmi státusz mentén, mint a nemstandard beszélőket.

7. Általános nyelvpolitikai és nyelvtervezési lehetőségek a kisebbségi magyar nyelv és a magyar kisebbség fennmaradásáért

Bár a szomszédos államok magyar kisebbségeinek nyelvpolitika helyzete nem állandó, a korábbi és a jelenlegi nyelvpolitikai szituáció eredményeképp a magyar kisebbség és nyelve veszélyeztetett helyzetbe került. Ebből kifolyólag szükségszerű a nyelvi jogi helyzetben bekövetkező változások folyamatos

monitorozása, elemzése, valamint a szükséges lépések szakmai előkészítése, általánosságban pedig az anyanyelv szabad, teljes körű használatának és a nyelvválasztásnak jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételeinek a megteremtése. Ehhez azonban több feltételnek és nyelvtervezési-nyelvpolitikai lépésnek kell mihamarabb bekövetkeznie makro-, mezo- és mikroszinten egyaránt (BALDAUF, 2006). Az előbbi kapcsán elemi jelentőségű, hogy nemzetközi szinten (makroszint) a nemzeti kisebbségek jogainak korlátozása vagy csorbítása törvényi, végrehajtási és ösztársadalmi szinten is a rasszizmushoz hasonló megítélés alá essen, s ahhoz hasonló retorziókat vonjon maga után. Ez azonban önmagában nem elégséges feltétel, ahogy a nemzetközi egyezmények helyi megvalósulásának tanulságai is mutatják. Elengedhetetlen a mezo- és mikroszintű nyelvi tervezés és az ez alapján történő nyelvpolitikai lépések meghozatala (vö. HOGAN-BRUN, 2010).

Általánosságban a Magyarországgal szomszédos országokban nagyon fontos lenne a magyar nyelv megjelenésének támogatása legalább regionális szinten. Ez a politikában, a közigazgatásban, a hivatalokban, az oktatásban, a vallás területén és a gazdaságban egyaránt lényeges. Ez csakis a szükséges tárgyi és személyi feltételek (pl. magyar nyelvű úrlapok, nyomtatványok, megfelelő nyelvtudással rendelkező hivatalnokok, tanárok, papok) biztosításával valósítható meg. Kedvező lenne továbbá, ha a menetredekben, pályaudvari tájékoztatókban, közúti és hivatali táblákon stb. nagyobb arányban vagy egyáltalán megjelenne a magyar néven való közlés is. Ez nem pusztán praktikus okok miatt számít a kisebbség szemszögéből, hanem gesztusértékű is: elfogadóbb nyelvi környezetet, sokszínűbb társadalmi képet közvetít, azzal együtt nyelvpolitikai szempontból rendkívül releváns és szimbolikus hatalmi felosztást, nyelvi dominanciát is kifejez (vö. SPOLSKY, 2009, 65–89. o.).

A szomszédos államokban a kétnyelvűség alapállapot, a kisebbségi magyarság mindennapjainak része. Mindazonáltal a magyar identitás megőrzése érdekében a magyar nyelvnek teret kell biztosítani, a lehetőségekhez és a nyelvi helyzethez mérten törekedve a kiegyenlített és anyanyelvmegtartó kétnyelvűségi programok irányába. Ennek elősegítéséhez különféle népszerűsítő kampányok

és ismeretek terjesztése révén lehet támogatni a magyar tannyelvű óvoda- és iskolaválasztást. Még akkor is, ha az iskolaválasztás legtöbbször mikroszinten, a családban dől el, s a magasabb szocioökonómiai státussal rendelkező szülők nagyobb valószínűséggel képesek, illetve akarnak a választás lehetőségével élni (EÖRY, 2021).

A fentiek alapján nemcsak a magyar iskolaválasztás népszerűsítése releváns, hanem azzal párhuzamosan a magyar értelmiség utánpótlásának biztosítása is. A magyar nyelvű értelmiség folytonos utánpótlása erősíti a magyar kisebbséget, annak öntudatát és képviselését. Ennek érdekében lényegesek a szakmai megállapodások Magyarország és a környező országok között a továbbképzések szakmai és anyagi támogatásáról, közös tankönyvek, tananyagok, szakmódszertani anyagok írásáról és hivatalossá tételükről. Eredményesen működhet továbbá egy automatikusan beépített magyarországi képzési szakasz vagy teljes egészében magyarországi ösztöndíj az olyan külföldiek számára, akik olyan szakon akarnak továbbtanulni, amely országukban nem indul magyarul.

Egyes kisebbségi magyar beszélőközösségekben a fentiekben említettek önmagukban már nem elegendők, ugyanis a magyar nyelv veszélyeztetett helyzetbe került (l. pl. moldvai csángó; vö. LAIHONEN ET AL., 2020). Hatékony, az adott kisebbségi közösség helyzetét, nyelvi igényeit és céljait figyelembe vevő revitalizációs oktatási programok kidolgozása és bevezetése szükséges azokban a közösségekben, ahol már előrehaladott állapotban van nyelvcsere folyamata (többek között a dél-erdélyi és mezősi szórványokban, a moldvai, a szlavóniai magyarság körében). A diaszpóra revitalizálása az egyik legfőbb terület, amelyben a magyar állam jelentős segítséget nyújthat, mivel ez a nyelvtervezési tevékenység kívül esik az egyes országok nyelvpolitikai tevékenységének hatókörén.

Mezo- és mikroszintű nyelvtervezési célkitűzésként kiemelt jelentőségű, hogy a magyarországi egyházak szervezeten együttműködjenek a Kárpát-medencei magyar gyülekezetekkel, felsőbb egyházi szervezetekkel, és segítsék őket működésükben. Ugyanis az identitás megtartásának nagyon fontos eszköze az anyanyelvű vallásgyakorlás, a jól működő, anyanyelvű egyházi élet (DING és GOH, 2020).

Mikroszintű nyelvtervezés: a nyelvjárás szerepe a magyar kisebbség fennmaradásában

Ahogy a korábbiakban szó volt róla, a magyar nyelv-közösség egy jelentős része, s a határon túli magyar kisebbség szinte egésze nyelvjárásban beszél. Ebből következően a magyar nyelvvel kapcsolatos nyelvtervezésénél a nyelvjárással kapcsolatos kérdések központi szereppel bírnak. Mivel a standard presztízse magas, a nyelvjárásoké pedig alacsony a magyar nyelvközösségben, ezért a nyelvjárások presztízisének növelése meghatározó a fentiekben említett területeken, az oktatásban éppúgy, mint a médiában vagy a vallás területén. Azt ugyanis több kutatás is kimutatta, hogy a veszélyeztetettebb nyelvek beszélőinek lojalitása az adott nyelv egy-egy változatára irányul, mintsem a nyelv egészére, s a beszélők gyakran kifejezetten megtagadják a magasabb presztízstű változat használatát és tanulását (DORIAN, 1981). Elemi jelentőségű ennek kapcsán, hogy a magyarországi nyelvi tervezés és nyelvpolitika a határon túli régiókban ne elsődlegesen a standard elérésére törekedjék, hanem segítsen a helyi vagy regionális változatok elfogadottságának erősítésében (pl. a helyi rádiókban), ugyanis ez mikroszinten hozzájárulhat a magyar identitás megszilárdításához, azzal együtt a nyelv megtartásához és fennmaradásához.

Egy-egy kisebbségi nyelv többnyelvű környezetben való megmaradásának egyik legfőbb eleme az adott kisebbségi nyelv médiában történő megjelenése, használata (vö. ALIA és BULL, 2005; CORMACK és HOURIGAN, 2007). A határon túl is sugárzott magyarországi médiára a standard nyelv dominanciája jellemző, valamint a nyelvjárások és a nyelvjárású beszélők alárendelt helyzete, ezért fontos nyelvtervezési feladat ennek kedvezőbb irányba történő elmozdítása. Ennek érdekében a magyar médiában dolgozóknak elfogadóbbá kell válniuk a nyelvjárások megítélésével kapcsolatosan, amihez módszertani segédletek és tananyagok kidolgozása, továbbá dialektológiai és szociolingvisztikai modulok beépítése szükséges a média- és színészképzésben, valamint ennek szellemében kell megújítani e szakemberek továbbképzését is. Ezenkívül a köz- és regionális médiában meghatározott rendszerességgel több ismeretterjesztő, gyermekeknek szóló és tudománynépszerűsítő nyelvjárású műsorra lenne szükség. Végezetül fontos,

hogy a regionális műsorok regionális nyelven, meghatározott időközönként jelenjenek meg, s ezzel együtt az is, hogy a nyelvhasználat regionális jellege a médiamunkások számára ne legyen hátrány, vagyis a több területen kiemelt attitűdformálás szerepe a média esetében is elemi jelentőségű.

A magyar nyelv és közösség megmaradásának másik alapfeltétele a megfelelő oktatás és nevelés, ideértve az óvodai, általános- és középiskolai, valamint a felsőoktatási szintet egyaránt. Minden szinten lényeges nyelvtervezési szempontból a nyelvi tolerancia fejlesztése, a nyelvi változatosság elfogadtatásának növelése, valamint az e törekvéseket segítő segédletek, ismeretterjesztő anyagok, interaktív és digitális könyvek, játékok létrehozása, fejlesztése (vö. LIDDICOT és TAYLOR-LEECH, 2015; SKUTNABB-KANGAS, 1995). Ezzel összefüggésben időszerű lenne a magyar nyelv-tan-tankönyvek és központi tantervek tartalmának teljes felülvizsgálata, majd a szükséges változtatások beépítése a hozzáadott és kontrasztív jellegű anyanyelvi és általános nevelés jegyében. Ugyanis a konstruktivista alapokon nyugvó, a gyerek előzetes (nyelvi) tudását figyelembe vevő és azt tiszteletben tartó additív módszer és leíró nyelvszemlélet (I. MCGROARTY, 1998) akkor lehet igazán hatékony, ha áthatja a többi tantárgyat is (KAUFMAN és BROOKS, 1996). Ennek hatékonyságát tovább fokozhatja a nyelvjárású és néprajzi-művelődéstörténeti ismeretek megszerzésére irányuló szakkörök, nyelvjárásgyűjtő utak, kirándulások támogatása, programok szervezése, valamint az ilyen tematikájú pályázatok kiírása.

Ahhoz, hogy az előbbieket a gyakorlatban is működhessenek, a magyar felsőoktatásban, elsődlegesen pedig a pedagógusképzésben hasonló irányú és jellegű attitűdformálásra van szükség. A magyar pedagógusjelöltek egy jelentős része ugyanis nem ebben a nyelvszemléletben szocializálódott iskolai éveik alatt, s a preskriptív, standardközpontú felfogás olyannyira mélyen beépült a gondolkodásukba, hogy a korszerű nyelvészeti (tartalmazva pl. dialektológiai és szociolingvisztikai tárgyakat) képzés sokszor kevésnek bizonyul (JÁNK, 2021). Vagyis nem ritka jelenség, hogy a tanított deskriptív és hozzáadott helyett a korábbi „öröklött” preskriptív és felcserélő (szubtraktív) szemlélet és módszer él tovább a pályakezdő pedagógusok munkája során. Éppen ezért a magyar nyelv nyelvi tervezésének egyik alappillére

a felsőoktatási, különösen a pedagógusképzésbeli tananyagtartalom ilyen szemléletű megújítása. Ezzel összhangban nyelvjárások vizsgálatára irányuló egyetemi kutatómunka támogatása is kiemelt jelentőségű legalább mikroszinten, bár a legkedvezőbb, ha nagyobb hatókörben, mezoszinten is megvalósulna mindez.

Jelenleg Magyarország és a szomszédos országok nem mindegyik egyetemén és kutatóintézetében van magyar dialektológiai oktatás vagy kutatás, s ahol van ott sem feltétlen kellő mélységű ez a tevékenység. Ezzel együtt (s részben ennek hatására) számos magyarországi és határon túli nyelvjárási területről elenyésző mértékben vagy egyáltalán nem tettek közzé nyelvjárási adatokat, s e hiány pótlása meglehetősen fontos nyelvstratégiai törekvés lehet. Nyelvtervezési szempontból Magyarország és a szomszédos országok között szükséges a szervezett egyetem- és kutatóintézet-közi szakmai együttműködés fokozása, a teljes magyar nyelvterületre kiterjedő, módszeresen tervezett-szervezett nyelvjárási gyűjtőutak szervezése és megvalósítása, valamint időszerű egy új magyar nemzeti nyelvjárási atlasz létrehozása (mivel az utolsó az 50-es évekből származik).

8. Összegzésképp

A magyar nyelv helyzete, különösen a Magyarországgal szomszédos országokban és a nyelvjárásokra vonatkozóan, meglehetősen aggályos. A hét Magyarországgal szomszédos területen őshonos magyar kisebbség és nyelve az elmúlt évtizedekben veszélybe került, a magyarajkú népesség aránya drasztikusan csökkent. Ez a csökkenés jelenleg is zajlik, s az egyes országok nyelvpolitikáját vizsgálva nem tűnik úgy, hogy az adott kormány ennek megfékezésére törekedne. Sőt, számos esetben éppen a magyar kisebbséggel szembeni asszimilációs nyelvpolitika érvényesül különböző mértékben és megvalósulási formában.

Habár az európai (nyelvi) kisebbségeket védő nemzetközi törvények ratifikálásra kerültek mind Magyarországon, mind a szomszédos országokban, a de facto nyelvi helyzeten mindez kevésbé vagy egyáltalán nem érződik. A mezo- és a mikroszintű nyelvpolitika csak ritkán igyekszik ténylegesen tá-

mogatni a nyelvi, köztük a magyar kisebbségeket: az egyes országokban vagy akadályokba ütközik a kisebbségi nyelvi jogok gyakorlati érvényesítése és érvényesülése (l. Horvátország, Ausztria, Szlovénia, Szerbia), vagy akadályozzák azt (l. Szlovákia), egyes esetekben pedig kifejezetten korlátozzák is a kisebbségi jogok megvalósulását (l. Ukrajna és Románia). Az említettek általában csupán implicit, covert nyelvpolitikaként jelentkeznek az különböző területeken, de előfordul explicit, overt, s akár hivatalos törvényi szintű nyelvpolitikaként is.

A fentiekkel párhuzamosan a magyar nyelvjárások szintén kedvezőtlen helyzetben vannak. A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök a magyar nyelvközösségben meglehetősen kedvezőtlenek. Ennek oka egy nyelvi és általános értelemben is erőteljesen standardcentrikus és egynormájú társadalmi berendezkedés, ami a nyelvi különbségeket hibaként kezeli, s stigmával illeti. Ez az attitűd azonban a nyelvmegtartás, azzal összefüggésben a magyar kisebbség megmaradása ellen hat: a határon túli magyar kisebbség közel egésze ugyanis valamilyen nyelvjárásban beszél. Ezáltal nemcsak az adott állam kevésbé támogató vagy egyenesen elnyomó nyelvpolitikájával kell szembenéznie, hanem saját nyelvközösségük kirekesztő nyelvi hozzáállásával és előítéleteivel is.

Ami Magyarországot illeti, nyilvánvaló, hogy korlátozott eszköztárral rendelkezik az ország határain kívüli nyelvpolitikai történésekben. Mindazonáltal több, mikroszintű, de akár mezoszintű nyelvstratégiai törekvést tudna támogatni a mindenkori kormány, amennyiben a nyelvi kérdések nagyobb hangsúlyt kapnának a politikai életben. Magyarországnak jelenleg nincs semmiféle explicit nyelvpolitikája, holott több területen is rendkívül nagy szükség lenne egy ilyen jellegű nyelvpolitikai koncepcióra, mivel a környező országok nyelvpolitikai törekvései, nem rendelkeznek kellő pozitív hozadékkal a magyar kisebbségre nézve, vagy kifejezetten kedvezőtlenül érintik a magyar kisebbséget. Ebből kifolyólag rendkívül időszerű és szükséges a megfelelő nyelvstratégiai és nyelvpolitikai döntések meghozatala, aminek nyelvtervezési alapjait igyekeztünk jelen munkában fölvázolni. Ez a jelenlegi jogi, társadalmi és nyelvi helyzetet ismerve leginkább mikroszintű tervezést jelenthet, kiemelt jelentőséget tulajdonítva a

nyelvjárások szerepének, státuszának. Természetesen fontos lenne, hogy a makro- és mezoszintű nyelvpolitikai környezetben is változás következzen be, s a nemzeti kisebbségek jogainak korlátozása törvényi és társadalmi szinten egyaránt komolyabb retorziókat vonjon maga után. Ahogy az is, hogy az egyetemes emberi jogok tárgyalása során ne feledkezzünk meg az egyetemes nyelvi emberi jogokról sem.

Irodalom

- Albury, Nathan J. (2014). Your language or ours? Inclusion and exclusion of non-indigenous majorities in Māori and Sámi language revitalization policy. *Current Issues in Language Planning*, 16 (3), pp. 315–334.
- Alia, Valeria és Bull, Simone (2005). *Media and Ethnic Minorities*. Edinburgh University Press.
- Andócsi, János (2012). Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In Eplényi Kata (szerk.), *Térvessztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai* (pp. 271–287). Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.
- Baldauf, Richard B. (2006). Rearticulating the case for micro language planning in a language ecology context. *Current Issues in Language Planning*, 7 (2–3), pp. 147–170.
- Beretka, Katinka (2016). Language Rights and Multilingualism in Vojvodina. *International Journal on Minority and Group Rights*, 23 (4), 505–529.
- Cormack, Mike és Hourigan, Niamh (eds.) (2007). *Minority language media. Concepts, critiques and case studies*. Multilingual Matters.
- Csata Zsombor és Marácz László Károly (2016). Prospects on Hungarian as a Regional Official Language and Szeklerland's Territorial Autonomy in Romania. *International Journal on Minority and Group Rights*, 23, pp. 530–559.
- Cserniczkó, István és Fedinec, Csilla (2016). Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 23 (4), pp. 560–582.
- Cserniczkó, István, Hires-László, Kornélia, Karmacs, Zoltán, Márku, Anita, Máté, Réka és Tóth-Orosz, Enikő (2020). *Ukrainian language policy gone astray*. Belegszász: Termini Egyesület.
- Davies, Winifred V. és Ziegler, Evelyn (2015). Language Planning and Microlinguistics: Introduction. In Davies, W. V. és Ziegler, E. (eds.). (2015). *Language planning and microlinguistics. From Policy to Interaction and Vice Versa* (pp. 1–14). Palgrave Macmillan.
- Dekker, Suzanne V., Duarte Joanne és Loerts, Hanneke (2021). 'Who really speaks like that?' – Children's implicit and explicit attitudes towards multilingual speakers of Dutch. *International Journal of Multilingualism*, 18 (4), pp. 551–569. DOI: [10.1080/14790718.2021.1908297](https://doi.org/10.1080/14790718.2021.1908297)
- Ding, Seong, és Goh, Kim (2020). The impact of religion on language maintenance and shift. *Language in Society*, 49 (1), 31–59. Doi:10.1017/S0047404519000642
- Dorian, Nancy C. (1981). *Language Death: The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. University of Pennsylvania Press.
- Eöry, Vilma (2021). *Nyelvpolitika és nyelvstratégia Európában I. A Kárpát-medencei országok magyar kisebbséget érintő nyelvpolitikája* [Language policy and language planning in Europe I. Language policies of Carpathian Basin countries concerning the Hungarian minority]. Budapest: Magyarságtudományi Intézet.
- Fancsaly, Éva, Gúti, Erika, Kontra, Miklós, Molnár Ljubić, M., Oszkó, Beatrix, Siklósi, Beáta, és Žagar Szentesi Orsolya (2016). *A magyar nyelv Horvátországban* [The Hungarian Language in Croatia]. Budapest: Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- Fiala-Butora, János (2018). Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Language Charter: Unified Standard or Divergence? *Hungarian Journal of Minority Studies*, 11, pp. 7–21.
- Hatoss, Anikó (2004). Promoting Diversity through Language-in-Education Policies: Focus on Australia and the European Union. *Current Issues in Language Planning*, 5 (4), pp. 438–454. DOI: 10.1080/14664200408668268
- Hogan-Brun, G. (2010). Contextualising language planning from below. *Current Issues in Language Planning*, 11 (2), pp. 91–94.
- Hosoda, Megumi, Stone-Romero, Eugene F., és Walter, Jennifer N (2007). Listeners' cognitive and affective reactions to English speakers with standard American English and Asian accents. *Perceptual and Motor Skills*, 104 (1), pp. 307–326. DOI: 10.2466/PMS.104.1.307-326
- Jánk, István (2021). Linguistic discrimination in pedagogical evaluation. A study of teachers of Hungarian language and literature in Slovakia, Ukraine, Romania and Hungary. *L1 Educational Studies in Language and Literature*, 21, pp. 1–29. DOI: <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.01.09>

- Jánk, István (2020). Linguistic discrimination and linguistic bias in pedagogical evaluations of Hungarian teachers. In Vančo, I., Muhr, R., Kozmács, I. és Huber, M. (eds.), *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. (pp. 211–221). Peter Lang.
- Juhász, Dezső (2001). A magyar nyelvjárások területi egységei In Kiss Jenő (szerk.), *Magyar dialektológia* (pp. 262–324). Budapest: Osiris.
- Kaplan, Robert B. és Baldauf, Richard B. (1997). *Language Planning: From Practice to Theory*. Multilingual Matters.
- Kaufman, Dorit és Brooks, G. Jacqueline (1996). Interdisciplinary collaboration in teacher education: A constructivist approach. *TESOL Quarterly*, 30, pp. 231–251.
- Kim, Su Yeong, Wang, Yijie, Deng, Shiyong, Alvarez, Rocio, és Li, Jing (2011). Accent, perpetual foreigner stereotype, and perceived discrimination as indirect links between English proficiency and depressive symptoms in Chinese American adolescents. *Developmental Psychology*, 47 (1), pp. 289–301. DOI: 10.1037/a0020712
- Kolláth, Anna, Gasparics, Judit Gróf Annamária és Horvat Livja (2011). *Hungarian in Slovenia: An Overview of a Language in Context*. Working Papers in European Language Diversity, 2. Mainz: Research consortium ELDIA.
- Kontra, Miklós (2021). (Linguistic) Human Rights and/or Security Policy. *Foreign Policy Review*, 14 (2), pp. 62–72.
- Laihonen, Petteri, Bodó, Csanád, Heltai, János és Fazakas, Noémi (2020). The Moldavian Csángós: the Hungarian speaking linguistic minority in North-Eastern Romania. In L. Grenoble, P. Lane és U. Rønynland (eds.), *Linguistic Minorities in Europe Online*. De Gruyter Mouton. DOI: 10.1515/lme.12543347
- Landry, Rodrigue és Bourhis, Richard (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1), pp. 23–49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- Liddicoat, Anthony J. és Curnow, Timothy J. (2014). Students' home languages and the struggle for space in the curriculum. *International Journal of Multilingualism*, 11 (3), pp. 273–288.
- Liddicoat, Anthony J. és Taylor-Leech, Kerry (2015). Multilingual education: the role of language ideologies and attitudes, *Current Issues in Language Planning*, 16 (1–2), pp. 1–7. DOI: 10.1080/14664208.2015.995753
- McGroarty, Mary (1998). Constructive and constructivist challenges for applied linguistics. *Language Learning*, 48, pp. 591–622.
- Menyhárt, József (2003). Egyház és nyelv (A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában) [Religion and language (Language policy of the Catholic church in Slovakia)]. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5 (2), pp. 3–30.
- Milroy, James és Milroy, Leslie (1985). *Authority in Language: Investigating Language Prescription and Standardisation*. Routledge.
- Myhill, John (2004). A parameterized view of the concept of 'correctness'. *Multilingua*, 23 (4), pp. 389–416. <https://doi.org/10.1515/mult.2004.23.4.389>
- Nekvapil, Jiří és Nekula, Marek (2006). On language management in multinational companies in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning*, 7 (2–3), pp. 307–327. DOI: 10.2167/cilp100.0
- Péntek, János és Benő, Attila (2020). *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* [The Hungarian Language in Romania (Transylvania)]. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó.
- Phillipson, Robert (1997). Realities and myths of linguistic imperialism. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 18 (3), pp. 238–247.
- Pieniżek, Marek és Štěpáník, Stanislav (eds.). (2016). *Teaching of national languages in the V4 countries*. Faculty of Education of Charles University.
- Rási, Szilvia (2020). Language use and dialectal attitude of a Hungarian settlement in Slovakia. In Vančo, I., Muhr, R., Kozmács, I. és Huber, M. (eds.), *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature* (pp. 11–23). Peter Lang Verlag.
- Romsics, Ignác (2003). *A trianoni békeszerződés (3. bővített kiadás)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Shiffman, H. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy (1st ed.)*. Routledge. DOI: 10.4324/9780203021569
- Shiffman, Harold (2006). Linguistic Culture. In Ricento, T. (ed.), *An introduction to language policy: Theory and method* (pp. 111–125). Blackwell.
- Skerrett, Delaney (2016). Moving the field forward: a micro–meso–macro model for critical language planning. The case of Estonia. *Current Issues in Language Planning*, 17 (1), pp. 106–130. DOI: [10.1080/14664208.2016.1126216](https://doi.org/10.1080/14664208.2016.1126216)
- Skutnabb-Kangas, Tove (1995). Multilingualism and the education of minority children. In O. García és C. Baker (eds.), *Policy and practice in bilingual education: Extending the foundations* (pp. 40–62). Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove és Phillipson, Rboert (eds.) (2022). *Handbook of Linguistic Human Rights*. Wiley-Blackwell.

Skutnabb-Kangas, Tove és Phillipson, Robert (1998). Language in Human Rights. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, 60 (1), pp. 27–46. DOI: [10.1177/0016549298060001003](https://doi.org/10.1177/0016549298060001003)

Spolsky, Bernard (2009). *Language Management*. Cambridge University Press.

Szabó Mihály, Gizella (2017). A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban [The Use of the Hungarian Language in Public Administration in Hungary's Neighbouring Countries]. In G. Tolcsvai Nagy (ed.), *A magyar nyelv jelene és jövője* [The Present and Future of the Hungarian Language]. (pp. 299–320). Budapest: Gondolat Kiadó.

Szépfalusi, István, Vörös, Ottó, Beregszászi, Anikó, és Kontra, Miklós (2012). *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában* [The Hungarian Language in Austria and Slove-

nia]. Budapest–Alsóőr–Lendva: Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Gondolat Kiadó.

Szoták, Szilvia (2012). Az osztrák nyelv- és kisebbségpolitika legújabb diskurzusai. In K. Eplényi Kata és Zoltán Kántor (eds.), *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. [Loss of space and demarcation. The challenges of Hungarian language policy in the 21st century.] (pp. 122–143). Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.

Tulloch, Shelley (2006). Preserving Dialects of an Endangered Language. *Current Issues in Language Planning*, 7 (2–3), pp. 269–286. DOI: [10.2167/cilp098.0](https://doi.org/10.2167/cilp098.0)

UNESCO (1953). *The use of vernacular languages in education*. Paris: UNESCO.